

Асс. М-р Олга Ѓуркова

**Годишен Зборник на Правен Факултет – Универзитет „Гоце
Делчев“ Штип, 2010, ISSN 1857-7229, стр.117 - 127**

**Влијанието на римскиот казненоправен систем врз модерните
казнени системи**

АПСТРАКТ

Оценката за развитокот на една држава ја даваме во согласност со развиеноста на нејзиниот правен систем а посебно со развиеноста на кривичното право. Во секоја држава развитокот на кривичното право и на казнената постапка е во зависност од еволуцијата на државното уредување и строгоста односно либералноста на пенетенцијарниот систем.

Римската казнена постапка несомнено има влијание на развитокот на казнената постапка во сите земји на континентална Европа. Доказ за ова е присутноста на елементи од акузаторна и инквизициската постапка од Римскиот правен систем. Најмногу елементи од казнената постапка има во казнената постапка на Италија, Франција, Германија, Шкотска па дури и Русија. Франција дури го има задржано во извесна мера и начинот на избирање на поротата, а и Италија и Германија, со исклучок на поротата, имаат превземено многу одредби од оваа постапка.

Клучни зборови: Римско право, казнено право, казнено процесно право, начела, порота, корупција.

Teaching Assistant LL.M Olga Gjurkova

The impact of the roman criminal system on the modern criminal systems

ABSTRACT

The valuation for the progress of one country is given with the accordance of the progress of its own law system and especially with the progress of the criminal law. In every country the evolution of the criminal law and criminal procedure is in the context with the evolution on the state and its government and the severity or the liberty of the penal system.

The Roman criminal procedure has undoubtedly influenced the development of criminal procedure in all countries of continental Europe. The evidence for this is the presence of elements from the accusatory and inquisition procedure that derived from Roman legal system. This is the case with the criminal proceedings in Italy, France, Germany, Scotland and even Russia. France has even retained, in certain extent, the procedure of selecting a jury, and Italy and Germany, with the exception of the jury, have taken many provisions from this procedure.

Key words: Roman law, criminal law, criminal procedure, principles, jury, corruption.

ВОВЕД:

Значајноста на Римскиот казнен систем ја гледаме прво во фактот што тој бил првиот антички правен систем кој што се поседувал целосна правна уреденост, детално елаборирана во огромен број на закони. Второ, бидејќи Римската Империја ја зафаќала територијата скоро на цела континентална Европа влијанието на правниот поредок во сите овие држави било неминовно. Најпогодени од овие влијанија секако се Италија, Франција, Германија а преку Шпанија, со големите освојувања, Римското право ќе ја опфати територијата и на „Новиот Свет“. Европското општество продолжи да функционира на база на модифицираните Римски принципи. Оправданине за ова не мораме да бараме имајќи го во предвид фактот дека Римското право преставува една систематска правна структура организирана беспрекорно и концепциски.

Со цел хармонично да ја презентираме „вечноста“ на институтите на Римското право во современите казнени законодавства прво тргнуваме од дефинирање на основните поими во казненото право и казненото процесно право. Во таа смисла под поимот кривично дело во Римското право се подразбирало:

Противправно дело кое што со закон е определено како кривично дело (согласно начелото *nullum crimen nulla poena sine lege stricta*). Во македонскиот Кривичен Законик кривичното дело е дефинирано како: противправно дело кое што со закон е определено како кривично дело и чии обележја се определени со закон.

Според Римското право, за да едно дело се квалификува како кривично дело истото треба да ги исполнува кумулативно следниве услови:

1) Кривичното дело настанува со извршување на некое надворешно дејствие (*delicta in commissione*), а по класичното право е утврдено дека кривичното дело може да се изврши и со несторување односно *delicta omissione*. Самата намера да се преземе или да се пропушти одредено дејствие, доколку не била соопштена ниту пак остварена, не преставувала кривично дејствие (*de interis non judicat praetor*) .

2) за кривично дело се барало превземаното дејствие да претходи на одредена последица. Ако превземаното дејствие не и претходи на последицата или последицата отсуствува се сметало дека кривично дело не постои. Таквото дејствие било оценувано како обид да се стори кривично дело.

3) Кривично дело постои само тогаш кога меѓу дејствието што и претходело на последицата и самата последица постои вистинска причинска врска или каузален нексус. Ако врската меѓу тоа дејствие и последицата била само временска и привидна тогаш не постои кривично дело.

4) За постоење на кривично дело било потребно превземаното дејствие да биде противправно, а неговата последица да биде нанесување на штета на друг. Но превземените противправни дејства и покрај предизвикувањето на повреди на туѓи добра, ја губат противправноста, доколку се работело за случаи на самоодбрана и состојба на нужда (*inculpata tutela*).

5) За настанување на кривичното дело се барало сторителот на дејствието да биде свесен или барем да можел да биде свесен за последиците на своето дејствие. Со други зборови, за настанување на секој деликт се бара вина или одговорност за вина на деликвентот. Степени на одговорност биле *dolus* или умисла и *culpa lata* или груба небрежност и *culpa levis* или лесна небрежност¹. *Dolus* можел да биде двоен: предвидување на последицата и желба таа да се оствари или *dolus directus* и *dolus indirectus*, или пак предвидување на последицата и лекомислена увереност дека таа нема да се оствари или *dolus eventualis*.² Меѓутоа не секогаш одговорноста на сторителот се утврдувала врз основа на субјективна вина. Во старото право важеле правилата и на објективна одговорност како и одговорност за делата предизвикани од други лица.

6) Последен елемент за настанување на кривичното дело е истото да биде санкционирано. Доколку станувало збор за *delicta*

¹ D 50,17,55

² За ова види повеќе во: Пухан, И.: Римско право, Скопје, 1973, Глава XII : Деликти како извор на облигации, стр.387-402, во понатамошниот текст Пухан, И.

publica тогаш казната или била физичко зло кое што му се заканувало на телото на сторителот или пак парична казна што секако се исплатувала во полза на државната благајна. Доколку пак станувало збор за *delicta privata* сторителите биле санкционирани или со надомест на штета или со *poena privata* односно со парична казна што обвинетиот му ја исплаќал на оштетениот.³

Под поимот кривичен закон, Римските правници не подразбирале хиерархија од посебни кривични дела туку *видови на обвиненија кои што можат да бидат поднесени и процедуралните и пеналните последици кои што ги трпеле обвинетиот и обвинителот од тие обвиненија*.⁴

Под поимот казнена постапка современото право подразбира *систем, збир од процесни дејства кои ги превземаат одредени државни органи и лица во случај на основано сомнение, односно веројатност дека е извршено казниво дело, кои имаат цел да се утврди дали навистина е извршено кривично дело, па ако е извршено, кој е неговиот сторител и дали, во согласност со одредбите од материјалното кривично право, треба да се примени казна и, ако треба истата да се одреди квалитативно и квантитативно*.⁵

На овој начин можеме да ја дефинираме и казнената постапка во Римското право, со оглед на тоа дека и кај неа постојат три групи на процесни дејства и одделни субјекти кои што се носители на тие процесни дејства.

Можеме да констатираме дека носечките принципи на кривичното процесно право во Рим се дел и од денешните кривично процесни законодавства. Така, она што императорот Трајан тогаш го декларирал, денес е правило на секое демократско кривично законодавство. Тој вели: „никој не смее

³ Во македонското казнено право основни елементи на поимот казнено дело според проф. Д-р Марјановиќ се: човеково поведение кое може да се јави во вид на активност односно сторување и пасивност односно несторување, противправност, вина, предвидена санкција во законот, додека според проф. Д-р. Камбовски основни елементи на казнеото дело се: дејствие (поведение), предвиденост во законот, противправност, вина, казновост. За ова види повеќе во Марјановиќ, Ѓ.: Македонско кривично право, Скопје, 1998. Во понатамошниот текст како Марјановиќ, Ѓ.: Стр.82-83 и Камбовски, В.: Казнено право, општ дел, Скопје, 2006, во текстот како Камбовски, В. Книга I.

⁴ Harries, J.: Law and Crime in the Roman World, Cambridge University Press, 2007, <http://www.cup.es/catalogue/catalogue.asp?isbn=9780521535328&ss=ind> , последен пат отворена на 06.10.2010 година

⁵ За ова види повеќе во: Матовски, Н: Казнено процесно право, Книга I, Скопје, 2004 година, стр.7.

да биде осуден за кривично дело во негово отсуство и дека подобро би било виновен човек да помине неказнето отколку невин да биде казнет“.⁶

Ова водечко правило е цел на секој современ кривично процесен законик. Во член 1 став 1 од Македонскиот ЗКП стои:

*(1) Овој закон ги утврдува правилата со кои се осигурува никој невин да не биде осуден, а на виновникот да му се изрече кривична санкција под условите што ги предвидува Кривичниот законик и врз основа на законито спроведената постапка.*⁷

Други начела на кои се заснова кривичното процесно право во Рим се:

а) **Начелото на јавност.** Целиот тек на постапката се одвивал пред јавноста без никакви ограничувања. На денот на судењето, можела да присуствува целата заинтересирана јавност во зависност од просторните услови. Доколку станувало збор за судења за кои се претпоставувало дека ќе има многу заинтересирани тогаш локацијата на судскиот процес била во некој од Римските форуми. Не постоеле исклучоци од ова правило во смисла на заштита на моралот или заштита на малолетниците, кои се типични за современото начело на јавност. Се разбира, овој принцип не се применува во делот на донесувањето на одлуката и во истрагата. Гласањето било тајно со цел да се гарантира слободата во донесувањето на одлуката;

б) **Начелото на писменост и усност на доказите.** Во доказната постапка како доказни средства можеле да се користат и писмени исправи и сведоци. Сведочењето морало да биде доставено на писмен начин и запечатено со печат уште пред самото судење. Истото било читано во присуство на сведокот и тој одговарал на прашањата во врска со својот исказ. Сведоците биле под заклетва;

в) **Начелото на непосредност;**

д) **Начелото на законитост.** Ова начело делумно се применувало во Римското право. Имено, начелото на законитост не важело за казнените дела *extra ordinem*;

⁶ Burdick, W.L.: The principles of Roman law and their relation to modern law, New York, 1938, стр. 693

⁷ Закон за кривична постапка, Сл.Весник на Р.Македонија бр.15 од 07.03.2005 година

- e) **правото на одбрана** (*nulla probatio sine defensione*);
- f) **начелото на барање на вистината** (*nulla accusatio sine probatione*);
- g) **начелото non bis in idem**;
- h) **начело на контрадикторност** (*audiatur et altera pars*);
- i) **начелото на акузаторност**.

Казнената постапка во Рим била заснована на принципи кои што се објективни, рационални и имаат универзален авторитет.

На мислење сме дека овие принципи се перфектно утврдени, а ја докажале својата перфекција со тоа што и денес се дел од казнените системи на современите држави.

Поротните судења, кои биле главна карактеристика на судскиот казен систем во периодот на Републиката и на контрадикторната постапка во периодот на Раната Империја, а кои ги согледуваме низ институтот ***quaestiones perpetuae***, се главниот корен на Англо – Американското поротно судење. Првиот таков суд кој што бил формиран е ***Quaestio de repetundae*** и бил надлежен исклучиво за судење на коруптивни дела (сите видови на корупција; во судството, во изборите и во државните органи). Доколку сакаме да ја видиме штетата што може да ја предизвика корупцијата во едно општество, тогаш најдобар пример ни е Римската Империја. Корупцијата во Римската Империја буквално предизвикала ерозија на владеењето на правото. Оваа ерозија дејствувала бавно се додека не предизвикала хаос во државното уредување. Нарушувањето на моралните вредности може да ги доведе дури и најсилните земји на коленици, каков што е примерот со Римската Империја. Така и поранешниот генерален секретар на ОН Kofi Annan ќе истакне дека: *Дури ни Обединетите Нации немаат капацитет, механизми на контрола, флексибилност, енергија па ниту транспарентност за да праведно ги спроведат мултибилјонските глобални операции*. Според некои автори токму неконтролираната корупција е причина за распадот на Римската империја.⁸ На

⁸ Reason why the Roman Empire fell? Political Corruption, статија достапна на страната <http://www.roman-colosseum.info/roman-empire/reason-why-the-roman-empire-fell.htm>: “власта корумпира а апсолутната власт апсолутно корумпира“, „неограничената моќ е способна да ги корумпира мислите на оние кои што ја поседуваат“ а од тука богатите и моќни Римски императори станале корумпирани и живееле неморално;

мислење сме дека, Римјаните биле преплашени од зафатот на коруптивните дела во социјалниот живот, што ги навело да створат посебен, детално елабориран, правен систем кој важи исклучиво за казнената постапка против коруптивните кривични дела. Развотокот на овој посебен казен суд, ќе го забрза развотокот на кривично правниот систем воопшто. Токму појавата на *quaestio de repetundae*, ќе ги стави современите темели на античкото кривично Римско право и на античката казнена постапка и ќе ја даде насоката на неговото развивање. Како што веќе наведовме, формирањето на посебниот суд за коруптивни кривични дела не е чиста случајност туку дел од стратегијата за формирање на правен систем кој што не може да се разбие ниту да се злоупотреби.

Постои уште еден тренд кој што датира од Римското право. Тој тренд е т.н. **Трговијата со влијание** која е најраширена на релацијата помеѓу политичарите на функција и големите бизнисмени. Во оваа релација можат да се најдат и носители на јавни функции и јавни личности, вклучувајќи и новинари, кои го користат своето влијание за да прибават материјална корист за себе или за други. Оваа спрега меѓу носителите на јавните функции и бизнисмените, како специфичен вид корупција е типична и за развиените земји каде што истата можеме да ја препознаеме кај политичките донори кои ги спонзорираат кандидатите со цел да учествуваат или да го диригираат однесувањето на избраните кандидати. Оваа појава во Римското право е позната како *quid pro quo* (услуга за услуга). Во правен контекст оваа изрека најчесто е користена за „продажбата“ на избирачките гласови за време на избори.

Во последниот век, корупцијата има изгубено голем дел од својата „аура“. Во таа смисла се формирани многу невладини организации кои што работат на оваа нус појава, склучени се многубројни меѓународни конвенции,⁹ конституирани се многубројни меѓународни организации¹⁰ со цел да се стави

⁹ [UN United Nations Convention against Corruption](#) [OECD OECD Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions](#) [AU African Union Convention on Preventing and Combating Corruption](#) [CoE \(Crim.\) Council of Europe Criminal Law Convention on Corruption](#) [CoE \(Civil\) Council of Europe Civil Law Convention on Corruption](#) [OAS Inter-American Convention Against Corruption](#) итн.

¹⁰ Најпозната организација за борба против корупцијата е **Group of States against Corruption – GRECO**. Членки на оваа организација се следниве држави: **Founding members (01.05.1999):**

корупцијата во граници кои што нема да го уништат правниот живот. Така на пример, една од работните групи на OECD¹¹ Convention се грижи да секоја земја биде субјект на периодични надгледувања од друга земја која што ќе го елаборира напредок на првата и реформите спроведени за сузбивање на корупцијата. Борба против корупцијата треба да се спроведува преку порадикални мерки затоа што станува збор за еден феномен кој што, гледано историски, е како камелеон. Корупцијата е сепак, плод на човековата природа, а таа не може да се промени. Корупцијата е плод на алчноста а алчноста никогаш не може да се задоволи.

Најистакнатите одлики на Римската казнена постапка во однос на донесувањето на пресудата се денес дел од Шкотскиот казнен систем.¹² Во таа смисла, не е неопходно поротниците да гласаат едногласно за одлуката туку за да се донесе одлука е потребно мнозинство од гласовите на поротниците. Исто така во Шкотското право, исто како и во Римското, поротата може да донесе пресуда што преставува среден курс меѓу „виновен“ и „невин“ и гласи „не е докажано“. Ова правило важело во Римскиот казнен систем со до 70 година п.н.е. Инаку, Шкотска ќе го имплементира Римското право индиректно во форма на *ius commune*, затоа што тоа било различно од Англиското *common law*, затоа што Шкотите сакале да утврдат една независност од Англиската контрола. Иако Англиското *common law* продолжило да се развива независно од Римското право, сепак, неговата база е во ова право, што може да се види од начинот на кој е уредено судството во Англија. Така судовите *Equity* и *Admiralty Courts*, биле уредени на принципите на *ius commune* и на канонското право.

Belgium, Bulgaria, Cyprus, Estonia, Finland, France, Germany, Greece, Iceland, Ireland, Lithuania, Luxembourg, Romania, Slovakia, Slovenia, Spain and Sweden. **Joined subsequently:** Albania (27.04.2001), Andorra (28.01.2005), Armenia (20.01.2004), Austria (01.12.2006), Azerbaijan (01.06.2004), Bosnia and Herzegovina (25.02.2000), Croatia (02.12.2000), Czech Republic (09.02.2002), Denmark (03.08.2000), Georgia (16.09.1999), Hungary (09.07.1999), Italy (30.06.2007), Latvia (27.07.2000), Malta (11.05.2001), Monaco (01.07.2007), Moldova (28.06.2001), Montenegro (06.06.2006), Netherlands (18.12.2001), Norway (06.01.2001), Poland (20.05.1999), Portugal (01.01.2002), Russian Federation (01.02.2007), Serbia (01.04.2003), Switzerland (01.07.2006), “the former Yugoslav Republic of Macedonia” (07.10.2000), Turkey (01.01.2004), Ukraine (01.01.2006), United Kingdom (18.09.1999) and the United States of America (20.09.2000). СЕДИШТЕТО НА ОРГАНИЗАЦИЈАТА Е Council of Europe, [Strasbourg](#)

¹¹ *Organisation for Economic Co-operation and Development*

¹² Sherman, C.P.: *Roman Law in the modern world*, New Haven Law book, USA, 1922, Chapter II: Criminal Law, Crimes, стр 493

Италија и јужна Франција биле под најголемо директно влијание на Римското право, затоа што најголем дел од своето постоење овие земји го поминале под режимот на Римското право а потоа и под германската верзија на Римските закони. Јужна Франција го наследила Римското пишано право, (*pays de droit écrit*), додека пак северните две третини од Франција биле уредени според локалните обичаи (*pays de droit coutumier*). Ова различно правно уредување на една земја ќе предизвика тензија која француските правници ќе се обидат да ја решат преку правилно аплицирање на Римското право на француска територија.

Инквизициската постапка на Доцната Империја е предок на истрагата од модерната казнена постапка во Континентална Европа и нејзините сродни казнени системи. Иако овие земји, кога станува збор за важни казнени дела односно случаи, го имаат присвоено системот на поротно судење од Англискиот правен систем, сепак нивната казнена процедура – како што е случајот и во Доцната Римска Империја – преставува „истрага која што ја спроведуваат полициски или владини службеници со цел да го детектираат криминалот“.¹³ Ова го има наследено и Франција. Откако ќе биде дадено обвинение од некое државно тело, притвореникот и сведоците се сослушуваат одделно едни од други во тајна процедура од страна на *jude d'instruction*. Со заклучокот на неговата истрага, судијата или го ослободува притвореникот или пак го упатува на соодветниот суд за да започне постапката против него. Доколку е донесена одлуката на притвореникот да му се суди за кривичното дело тогаш, се извршува детална истрага за целата негова криминална историја – која што секако претходно во истрагата ја има спроведено *jude d'instruction*. Судијата кој што претседава со казнениот трибунал на почетокот на судењето ги чита овие податоци прибавени за обвинетиот. Сите овие постапки се базирани на инквизициската казнена постапка во Римското право.

Она што е најмногу присутно од Римското кривично право во денешните модерни системи е казнената терминологија. Римското право ни остави во наследство прецизна терминологија која што недвосмислено ги изразува комплексните правни концепти. Исто така, Римската терминологија ги поврзува различните правни системи па дури и оние кои што настанале во

¹³ Ibid, стр 493

сосема поинакви општествено – економски услови. Римското право ќе го воведе и концизниот, јасен и елегантен стил во формирањето на правните правила. Извадоци од правната литература која ја оставиле старите Римјани сеуште се цитира, со цел да се објасни некој институт и да се покаже оригиналноста во неговото потекло.¹⁴

Правосудните системи на повеќето од државите од континентална Европа во својата основа ги имаат принципите, организираноста, категориите на Римското право. Некои од римските уставни концепти преживеале до ден денес и се дел од современите уставни уредувања на многу земји. Такви се на пример поделбата на власта, принципот на вето, правилата за кворум, импичмент, изборните принципи од кои посебно се присвоени правилата за спречување на корупцијата за време на избори и гласање, опструкција и сл. Така на пример, денешните изборни правила на САД се базираат на Римскиот Устав.

Барајќи ги есенцијалните елементи на ова право во денешните казнени законодавства сфаќаме дека неговиот придонес е најголем во развитокот на правниот сенс, развитокот на атмосфера на правно и правилно резонирање. Римското право има оставено извор на компаративни материјали од кои што до денес се цитираат одделни фрагменти со цел да се добие на тежина во изјавите. Оттука можеме да констатираме дека принципите на Римското право се основа на современите казнени системи.

ЗАКЛУЧОК

На крај, може да заклучиме дека реципирањето на Римското право (и тоа како на процедуралните институти така и на правните шеми) е еден природен феномен. Оваа рецепција е вистинска и добро позната на историјата и на искуството: Најразвиените општества служат како модел за останатите, а останатите општества го присвојуваат овој модел при што во него ја вклучуваат правната култура на доминантната нација. Ова право ја надживеа земјата која го креираше. Како што не може се учи современата филозофија без да се совлада античката грчка филозофија, така и не може да се изучува современото право без да се знае Римското право. Одовде може да

¹⁴ Robinson, J.J., Selections from the Public and Private law of the Romans, New York. 1905, стр.5-7

констатираме дека Римското кривично право се изучува за да се најде патот до перфекција на современото право.

Користена литература:

1. Bablitz L.: Actors and audience in the Roman courtroom, Routledge publisher, London and New York, 2007;
2. Burdick, W.L.: The principles of Roman law and their relation to modern law, New York, 1938;
3. Harries, J., The Institutions or elements of Justinian, London, 1914, во текстот како Harries, J. Книга I.
4. Harries, J.: Law and Crime in the Roman World, Cambridge University Press, 2007, <http://www.cup.es/catalogue/catalogue.asp?isbn=9780521535328&ss=ind> , последен пат отворена на 06.10.2010 година;
5. Harries, J.: Law and Crime in the Roman World, Scotland, 2007, во текстот како Harries, J. Книга II.
6. Harries, J.: Law and Empire in the late antiquity, Cambridge University press, 2004, во текстот како Harries, J. Книга III.
7. Reason why the Roman Empire fell? Political Corruption, статија достапна на страната <http://www.roman-colosseum.info/roman-empire/reason-why-the-roman-empire-fell.htm>;
8. Robinson, J.J., Selections from the Public and Private law of the Romans, New York.1905;
9. Sherman, C.P.: Roman Law in the modern world, New Haven Law book, USA, 1922, Chapter II: Criminal Law, Crimes;
10. Закон за кривична постапка, Сл.Весник на Р.Македонија бр.15 од 07.03.2005 година;
11. Камбовски, В.: Казнено право, општ дел, Скопје, 2006;
12. Кривичен закон на РМ, (Службен весник на РМ, бр. 37/96, 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 87/07, 07/08);
13. Марјановиќ, Ѓ.: Македонско кривично право, Скопје, 1998;
14. Матовски, Н: Казнено процесно право, Книга I, Скопје, 2004 година;

15. Пухан, И.: Римско право, Скопје, 1973, Глава XII :
Деликти како извор на облигации,